

Ion DUR și-a finalizat studiile universitare la Universitatea din București (Facultatea de Filosofie). Doctorat în filosofie la aceeași instituție de învățământ superior. Profesor la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Este autorul cărților: *Exerciții de recunoaștere* (1992); *Noica – între dandysm și mitul școlii* (1994); *De la Eminescu la Cioran* (1996); *Noica – Portretul gazetarului la tinerețe* (1999); *Hirtia de turnesol. Emil Cioran – inedit. Teme pentru acasă* (2000); *Cariatide* (2007); *Maculatorul cu spirală* (2010); *Ciorne și zile* (2012) și traducătorul mai multor volume: Hannah Arendt, *Originile totalitarismului* (1994, în colaborare cu Mircea Ivănescu); Hannah Arendt, *Crizele republicii* (1999, în colaborare cu D.-I. Cenușer). La Editura Institutul European a mai publicat *Noica. Vămile gazetăriei* (2009).

Ion Dur, *Cel de-al treilea sens*

© 2014 Institutul European Iași, pentru prezenta ediție

INSTITUTUL EUROPEAN

Iași, str. Grigore Ghica Vodă nr. 13, O. P. 1, C.P. 161

www.euroinst.ro; euroedit@hotmail.com

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DUR, ION

Cel de-al treilea sens / Ion Dur. - Iași: Institutul European, 2014

ISBN 978-606-24-0055-2

82.09

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

Printed in ROMANIA

ION DUR

Cel de-al treilea sens

INSTITUTUL EUROPEAN

2014

Cuprins

Tertium datur

sau degetul de lumină al criticului / 11

La judecata de gust

Despărțire fără împărțire?! / 17

O filosofie cu două alianțe / 37

Generația și spiritul timpului / 49

Un filosof care *a murit la timp* / 75

Cuvinte privilegiate și comunicare / 79

Sentimentul românesc al mediocrității / 103

Timp, istorie și cădere / 115

Sine ira et studio

Terapia exorcizării / 157

Românitudinea în marginile adevărului / 163

Intelectualul în cumpătul vremii / 167

Puterea corpului și corpul puterii / 187

Acumularea primitivă de senzațional / 199

Varia / 207

Résumé / 225

Abstract / 231

Cuvinte-cheie: spirit critic, judecată de gust, generație, sentimentul mediocrității, senzațional primitiv în media

Despărțire fără împărțire?!

Tot la Eminescu ați rămas?

Nu mai este de multă vreme o noutate faptul că tot mai mulți cititori de poezie sînt într-un divorț prelungit cu lirica eminesciană. Însă trebuie să facem numaidecît o precizare: ei vor categoric despărțirea de Eminescu, dar fără vreo împărțire.

Constatăm, nu fără stupeoare, că ipostaza aceasta nu este singulară, căci pentru substantivul propriu din întrebarea noastră, pot fi formulate multiple variante cu nume mai mari sau mai mici, personalități care sînt în viață sau nu mai trăiesc demult. Las la o parte, în tot acest calcul, doza quasi-pantagruelică de zeflema frivola din tonul celor ce (ne) întrebă de ce am încremenit în Eminescu, unii dintre ei avînd, paradoxal, ceva rămășițe de identitate culturală tocmai de la acele alcătuirii nesuferite, anoste, expirate și epitele anti-idoli ar putea continua.

Miezul sentențios al acestei false-probleme este prea evident și prea banal: unii vor despărțirea de un creator – de cele mai multe ori de valoare (re)confirmată – fără pic de împărțire.

Cred că un asemenea *stil* infatuaț-jeomanfișist n-ar trebui să ne surprindă la cei din generația al cărei meniu cultural are ca singure motoare de căutare

sintagme sau cuvinte ca *prêt-à-porter*, *cover* sau *patchwork* (cu sensul de cîrpăceală), ființe care și-au format biografia intelectuală prin metoda lui „repede înainte” și care au drept lecturi favorite cărți precum cele de bucate, de muncă, de telefon sau mersul trenurilor, pentru a-l cita pe Evgheni Zamiatin.

Numai că o astfel de atitudine devine îngrijorătoare îndeosebi cînd este exprimată față de valori pe care nu încetăm să le numim clasice (cele ce se învață, nu-i așa? în clasă și despre care, la școală, primim teme pentru acasă), consacrate și trecute prin proba de foc a timpului, valori care, multe dintre ele, fac parte dintr-un fel de *Top Ten* axiologic al culturii.

Pe de altă parte, consider că rezerve de acest tip vin, de multe ori, din partea celor ce cred tot mai puțin sau deloc în forța scrisului, făcătorii de *kitsch*, cei ce au înlocuit atît de lejer sintagma „mîna care scrie” cu „piciorul care scrie”, cum sugera cîndva, într-un catren din *Știința veselă*, filologul Nietzsche: „Nu vreau să scriu cu mîna doar / Piciorul mi-e și el pisar / Aleargă liber și vioi / Cînd peste cîmp, cînd peste foi”.

În fond, dacă judecăm lucid și contextual, nu trebuie să ne tulbure prea mult dioptriile acestui mod de a recepta opera unui creator. Pentru a-și conserva și, mai mult, pentru a-și verifica *tabla propriilor valori*, orice cultură pune în funcțiune un mecanism quasicibernetic de autoreglare, de reevaluare a mai tuturor valorilor, vorba celui ce-a scris *Așa grăit-a Zarathustra*. E drept că, la nivelul culturilor mici (despre a căror tragedie scria Cioran, în 1936, în *Schimbarea la față a României*), descoperim reflexe compensatorii cum ar fi, poate cel mai întîlnit, mitizarea (mai e nevoie să

spunem că e ceva ilicit?!) unor figuri din diferite sfere ale spiritului, sau ivirea ca Minerva din capul lui Jupiter a unei pletore de idoli de varii calibre, sau protocronismul (în spațiul românesc, cu o probată vocație a începutului, strategia aceasta e un fel de rețetă a casei), ei bine, toate acestea și altele nenumite întemeiază gratuit și dilată nepermis de mult valorile, generînd astfel o maladie culturală pe care, blagian vorbind, o putem numi elefantiază axiologică. În termenii unui Disneyland cultural, avem de-a face cu strategii de marketing prin care sfera culturii aspiră mereu la legitimare și la un loc confortabil și incontestabil în Panthéon-ul atemporalității.

Cum știm, nici Eminescu, cu opera lui, nu a fost ocolit de vîrtelnița estetică a ierarhiei valorice, nenumărate fiind vămile care, pînă azi, au (re)semnificat, au filtrat și au deformat prin variate grile sensurile gîndirii sale. După Decembrie 1989, prin înlăturarea (cel puțin oficială) imixtiunii ideologicului din economia valorilor culturii, receptarea (nu doar a) lui Eminescu a cunoscut faza firească a demitizării, a operei și, deopotrivă, a omului.

Cu cel din urmă a fost mai simplu și mai ușor: s-a recunoscut că omul romantic, necăjit și prost îmbrăcat era de fapt un romantic realist, lucid și, tocmai de aceea, disperat și tragic, un om de lume, manierat, care știa să poarte fracul la petreceri, iar redingota și papiionul la Parlamentul României, în Dealul Mitropoliei, acolo unde mergea ca reporter acreditat al oficiosului conservator *Timpul*.

Nu a fost lăsată la o parte nici Veronica Micle, femeia pentru care și alături de care Eminescu a trăit o iubire tragică, sentimentele acestea atît de profunde

fiind repuse într-o altă lumină odată cu incredibila corespondență inedită din *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit* (Editura Polirom, 2000).

Dar lucrul cel mai important a fost receptarea *sine ira et studio* a operei poetice și, mai cu seamă, a celei publicistice. De la un criticastru ca Grama, canonicul de la Blaj, și pînă la conectorii din vremea noastră s-a consumat un lung șir al judecăților critice și al opiniilor formulate în marginile scrierilor lui Eminescu. Regele gîndirii, cum îl caracteriza Maiorescu, poetul și gazetarul au devenit, rînd pe rînd, valori de la care s-au revendicat și prin care s-au legitimat multe personalități, multe și contradictorii atitudini sociale, culturale și politice.

Eminescu – mod de întrebuițare

În funcție de spiritul timpului (*Zeitgeist*) sau de interesele/opțiunile ideologice ale unor grupuri ori personalități izolate, imaginea îndeosebi a gazetarului Eminescu a fost mereu schimbătoare. Pragul dintre veacul al XIX-lea și cel de-al XX-lea ne-au arătat un Eminescu al începutului de posteritate: icoana poetului era zugrăvită de ediția princeps a volumului de *Poesii* alcătuit de Maiorescu (Ed. Socec & comp., București, 1884; opul cuprindea 61 de poeme, dintre care 17 erau inedite), iar publicistul, pentru cei ce nu citiseră presa vremii, își expunea *ziarismul* său exemplar printr-o *Culegere de articole d-ale lui M. Eminescu. Articole apărute la Timpul în 1880 și 1881* (antologie și prefață de Gr. Păucescu, București, 1891) și prin

întîiul din cele trei volume ale unei ediții critice proiectate de Ion Scurtu: M. Eminescu, *Scrieri politice și literare* (București, 1905; erau acolo texte publicate între anii 1870-1877).

Această din urmă antologie din gazetăria lui Eminescu a fost foarte importantă pentru istoria recepției publicisticii eminesciene. Critic scrupulos și stăpînit de acribie, Ion Scurtu cercetează nu doar perioadele la care a scris Eminescu, ci umbilacul, poate printre primii, în lada cu manuscrise pe care poetul o lăsase în custodie, din 1884, lui Maiorescu și pe care acesta o va dona, în 25 ian. 1902, Academiei. Poate vom comenta cîndva mai amplu acest proiect, mai cu seamă pentru că va reprezenta, după acel moment, corpus-ul publicistic cu care Eminescu se va înfățișa ca gazetar vreme de peste două decenii și jumătate (pînă la *Scrieri politice*, ediție comentată de D. Murărașu, 1931, și M. Eminescu, *Opere*, vol. I-IV, 1939, alcătuite de Ion Crețu). Spiritul gazetăriei eminesciene (e vorba în continuare de receptarea ei) va fi preluat după aceea, simultan și cu entuziasm debordant, de tradiționalismul mișcării semănătoriste al cărei mentor era Iorga și de naționalismul radical orchestrat de A.C. Cuza, între altele și unul dintre editorii operei eminesciene (v. *Opere complete*, Iași, 1914). Curentul iorghist era interesat, cum observa Pompiliu Constantinescu, de refacerea portretului moral al poetului, după cum va plasa în avangardă pe ziaristul conservator și pe pamfletarul profetic (v. *Opere*, 2, 1967, p. 537).

În schimb, mișcarea politică întreținută de acest profesor de științe politice, A.C. Cuza, viitorul partener de guvern al lui Goga (din 1938), va împinge o

parte din opera social-politică eminesciană în arena ideologică a extremei drepte românești interbelice și în atmosfera, și așa încărcată, a celui de-al Doilea Război Mondial.

Pentru ca mai apoi, anii '50, cu bolșevismul lor agresiv și amputant, să genereze imaginea unui alt Eminescu, unul pe care, într-o continuitate atât de naturală, naționalism-comunismul să îl transforme în cutia de rezonanță a ființelor proletare protejate cu deloc discretă empatie de poet.

„... pe mine / Mie redă-mă!”

Era de așteptat, așadar, ca, după 1990, să se pună o oarecare ordine în ceea ce a însemnat recepțarea critică a operei eminesciene, cu atât mai mult cu cât Eminescu este unul dintre pușinii autori din cultura română care are scrierile tipărite într-o ediție critică (e vorba de ediția Perpessicius, 16 volume format A4, începută la Fundațiile Regale în 1939, construcție pe care George Pruteanu spunea că ar trebui să o numim „Perpessicius-Oprea-Vatamaniuc-Creția”, cel din urmă coordonând – ca principii, metodă și protocol – nu mai puțin de 10 din cele 16 volume: VII-XVI).

Perioada postdecembristă a însemnat, în cele peste două decenii trecute pînă în prezent, o cîntărire mai exactă a faliiilor de sens pe care le dezvăluie opera publicistică a lui Eminescu. Cinci tomuri masive din ediția mai sus amintită (vol. IX-XII), circa 2500 de pagini, trebuie să constituie baza documentară, de lectură obligatorie pentru oricine vrea să formuleze vreo

judecată sau opinie față de gîndirea politică, socială, economică sau culturală a gazetarului Eminescu.

Depășind atitudinea unui protecționism estetic prost înțeles, exegeza eminesciană de după 1990 a încercat, înainte de toate, să-l despovăreze pe Eminescu de lepezile mortificatoare ale mitizării și să-l redea sieși în mărime cît mai naturală. Coborîrea de pe piedestalul unei forme de obediență critică, desacralizarea acelor atitudini al căror zel mumifiant au blocat exercițiul hermeneutic al operei, decodificarea mai realistă a poziției ideologice pe care au exprimat-o textele publicate preponderent în *Timpu*, interpretarea mai nuanțată a gramaticii discursului publicistic eminescian – sînt cîteva dintre strategiile apropierei și, în egală măsură, despărțirii de Eminescu.

Nu putem ignora însă faptul că aproape orice despărțire, începînd chiar cu aceea petrecută într-un cuplu, înseamnă *pro tanto* și o anumită formă de partaj, de împărțire a ceea ce ai avut în comun cu cineva. Iar după o conviețuire oricît de scurtă, despărțirea și împărțirea nu pot fi totale. Nu poți re-face sau re-constitui părțile care, cu vreme în urmă, au alcătuit un întreg, după cum nu poți șterge contaminările dintre părți, urmele influențelor reciproce sau ale confluențelor. Altfel spus, după ce un creator de răspîntie precum Eminescu ne-a *ștanțat* ființa culturală și ne-a setat mentalul colectiv cu varii reflexe, după ce, creator de limbă fiind, ne-a înrîurit ireversibil sensibilitatea și relația noastră cu lumea, nu putem, orice am face, să dezlîpim toate acestea ca pe niște benzi adezive sau abțibilduri și să le aruncăm la containerul istoriei.

S-au scris, însă, în timpul scurs de la Revoluție, cîteva cărți importante despre Eminescu, unele după

ce revista *Dilema* a transformat, în 1998, numele său dintr-o *funcție* a culturii române, rol purtat și de alți autori, într-un așa-zis *caz*¹. Două dintre exegezele apărute în acest interstițiu discută temeinic despre (im)posibila despărțire de Eminescu (e vorba de cărțile criticului Adrian Dinu Rachieru: *Eminescu după Eminescu*, Ed. Augusta, 2009; *Despărțirea de Eminescu?* Ed. Tibiscus, 2012).

Pentru cei care mai pun însă, cu o grimasă dezinvoltă, întrebarea din titlu, voi repeta un posibil răspuns în cheia lui „se”: La Eminescu nu se rămîne, ci se ajunge. Dacă poți, desigur.

Celălalt Eminescu

Da, tot la Eminescu am rămas, dar la *un alt Eminescu*. Fiecare cu Eminescul lui, nu-i așa? Numai că opțiunea noastră este pentru Celălalt Eminescu, cel pe care nu l-au descoperit și, de aceea, nu-l agreează cei ce ne întrebă neconținut: „Tot la Eminescu ați rămas?!”.

Da, tot la Eminescu am rămas, însă la *acel alt* Eminescu mereu străin pentru cei care performează în dezlegarea de integrale și pentru care sfera culturii se confundă la nesfârșit cu un *Disneyland* provincial sau cu un *kitsch*-parc erotic. Un Eminescu la care este impropriu să spui că rămîi, căci e vorba, pentru a relua truismul pe care-l invocam deja, de un creator la care

se ajunge. O personalitate complexă și, nu o dată, contradictorie, cu vocații paralele: poet, dramaturg și publicist, dar și cu originale încercări de a contura o viziune metafizică asupra lumii.

În acest din urmă sens au fost formulate judecăți care au inoculat ideea că n-ar trebui să întârziem prea mult asupra filosofiei lui Eminescu, în pofida faptului că manuscrisele eminesciene exprimă limpede, prin magma lor ideatică, efortul unei reflecții obsedate de asceza filosofării și, *pro tanto*, a filosofiei ca atare. Mai mult decît atît, cineva (pot aminti aici un dialog avut cîndva, la Păltiniș, cu Noica) era tentat să creadă că preocuparea lui Eminescu pentru matematică, fizică, economie politică, științele naturii sau alte discipline ale spiritului ar fi dus, dacă ar mai fi trăit, la o scădere valorică a creației poetice, tot așa cum aceasta din urmă și-ar fi diminuat tensiunea la un Eminescu care s-ar fi desprins de hipostaza eternului îndrăgostit și s-ar fi căsătorit (era prejudecata lui Maiorescu, dar poate nu numai a lui).

Nimic mai eronat decît ideile sau opiniile din atare conjecturi. Și asta pentru că puțini, foarte puțini exegeți au văzut pînă la capăt marele proiect al gîndirii eminesciene, faptul că drumul acesta atît de anevoios prin științe (numite într-un anume spirit istoric „punți ale filosofiei”) era totodată și actul nașterii unei metafizici pentru care avea, cum observa și Călinescu, organ. Apoi nu au fost receptate, în sensul și intenționalitatea lor, decît cu una sau două excepții, textele (în ghinda căroră, ar zice Hegel, se pot întrezări stejarii de mai tîrziu): *Încercare de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă* (probabil o

¹ v. *Cazul Eminescu. Polemici, atitudini, reacții din presa anului 1998*, antologie de Cezar Paul Bădescu, Editura Paralela 45, Pitești, 1999.

replică la creația din epocă a lui Vasile Conta: *Încercări de metafizică materialistă*) și *Despre nemurirea sufletului și a formei individuale*, unde avem o abordare filosofică a relației formă-fond (un fel de marotă a epocii lui Eminescu), plecând de la raportul aristotelic dintre materie și formă.

Descoperim în aceste texte, dar, deopotrivă, și în alte fragmente din laboratorul operii eminesciene, amprenta unei decantări pe cont propriu a gândirii antice, precum și temeuriile unei atitudini filosofice personale: se pare că Eminescu încerca o sinteză între heraclitism și parmenidism, o conjuncție organică între permanenta curgere, transformare și stabilitate a ființei, așa încât totul să se supună unei dialectici sui-generis, unei stabilități relative și, prin urmare, deschise marii treceri. Eminescu proiecta asupra lumii o viziune realistă, în care răzbătea mecanismul insolit al unei gândiri matematice formalizatoare, posibilă influență a filosofiei lui Pitagora.

Confluența cu gândirea fondatoare

Celălalt Eminescu, cel pe care-l invocăm aici, este creatorul cu adevărat original, cu o amprentă a operei ce impune frontiera lui *înainte și după*, un autor situat nu în bătaia aleatorie a influențelor, de orice natură ar fi acestea, ci un spirit ivit dintr-un topos al convergențelor sau confluențelor cu ceea ce s-a numit gândirea fondatoare.

Orientalistul Sergiu Al. George, într-o carte de eseuri apărută cu peste trei decenii în urmă (v. *Arhaic și universal*, Ed. Eminescu, 1981), (re)punea poate în

termenii cei mai adecvați chestiunea a ceea ce critica a înțeles prin influențele altor spații spirituale asupra creației eminesciene. Dacă revenim la această exegeză, o facem pentru că judecățile sale critice nu au încetat să însemne o înțelegere profundă și, în egală măsură, o depășire a obișnuitelor înrîuriri, multe dintre ele superficiale, epidermice, provocate aproape extrinsec de pretexte culturale uneori facile și sub impulsurile venite dinspre orizontul modei, a lui *à la manière de*.

Prevalîndu-se parcă de puterea simbolică a *tetraktys*-ului din filosofia greacă, ipoteza lui Sergiu Al. George era cercetată, alături de Eminescu, și prin codul creației altor trei personalități ale culturii române: Constantin Brâncuși, Mircea Eliade și Lucian Blaga, exegetul aducînd și confirmînd astfel în luminișul demonstrației sale construcțiile și temeuriile creației a patru autori din aceeași matrice stilistică.

Pentru Eminescu, adevărul privitor la confluența unor dominante ale operei cu spiritul culturilor fondatoare, ne referim în mod expres la spațiul indian, fusese deja validat printr-o meritorie teză de doctorat elaborată de Amita Bhose (vezi *Eminescu și India*, Ed. Junimea, 1978). Ca și alți creatori cu însemnele geniului, autorul *Luceafărului* se recunoștea, prin scrierile sale, în Grundul dintîi, în palimpsestul placentar al fondului arhaic și mito-poetic, în acea „Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii”, cum rostește într-unul din versuri. Rădăcinile spiritului eminescian plecau din straturile depunerilor sau ale plămădirilor culturale, iar asimilarea organică nu era altceva decît racordul la acel sincretic loc geometric al originarului, al arhetipului, al începuturilor încărcate de potențialitate.